

lidmaatschap de boventoon voerde en daarvoor ziet ze aanknopingspunten in elementen van de nationaal-socialistische ideologie die aansluiten bij een traditioneel vrouwelijke opvoeding, zoals trouw, gemeenschapszin en opofferingsgezindheid. Deze redenering van de auteur blijft wat speculatief en een definiëring van het positieve element in de motivatie ontbreekt, waardoor dit gedeelte van haar boek niet uitblinkt door helderheid. De lezer vraagt zich af hoe het aantoonbaar antisemitische karakter van sommige leidende vrouwen en van opvattingen zoals verkondigd in het blad van de NSVO in dit positieve plaatje pasten.

Wel maakt de auteur aannemelijk dat deze politiek actieve vrouwen, die zich vaak zeer inzetten voor hun zaak, op zijn minst enig geloof moeten hebben gehad in de zeggingskracht van het nationaal-socialisme. Het zou al te cynisch zijn als deze kaderleden uitsluitend werden aangetrokken door de goede betaling – al was dat zeker niet onbelangrijk in de crisistijd – temeer daar een aantal van hen al een goede betrekking had in onderwijs en gezondheidszorg voordat ze lid werden van de NSB.

Of de vrouwen werkelijk ‘autonoom’ voor de NSB kozen, is voor discussie vatbaar. In een tijd dat de man onbetwist hoofd van het gezin was en in een situatie waarin vaak meerdere huisgenoten NSB-lid waren, lijkt beïnvloeding van de keuze van althans de meeste gehuwde onderzochte vrouwen onontkoombaar. Dezen vormden verreweg het grootste deel van de groep: 133 van de 175 onderzochte vrouwen waren gehuwd. Maar dat doet niets af aan de waarde van het boeiend geschreven boek van Matthée die erin schuilt dat ze aantoonde dat althans de kaderleden van de NSVO vrouwen waren die er hun eigen politieke leven op nahielden. Blijft de vraag naar de relatie met de grote groep achter hen. Nader onderzoek op dit punt is dringend gewenst.

Anneke Ribberink, Vrije Universiteit Amsterdam

Osch, H. van, *Jonkheer D.J. de Geer. De teloorgang van een minister-president* (Amsterdam: Boom, 2007, 549 blz., €35,-, ISBN 978 90 8506 421 3).

Het levenswerk van Loe de Jong over de Tweede Wereldoorlog heeft het beeld van de minister-president bij het uitbreken van die oorlog scherp getekend. Jhr. D.J. de Geer was de defaitistische premier die zich in de zomer van 1940 sterk maakte voor een afzonderlijke vrede met Hitler. Door Wilhelmina weggestuurd, keerde hij tot ieders ontsteltenis terug naar Nederland. Thuis bleef hij zijn pacifistische overtuigingen uitdragen.

Tot enkele jaren geleden was er niet veel animo te bespeuren voor nader onderzoek naar deze daden van De Geer. Pas recentelijk buitelen geïnteresseerden over elkaar heen. Henk van Osch is de eerste die zijn resultaten publiceerde. Deze arts gebruikte zijn pensionering voor het schrijven van een geslaagde biografie.

Uit de inleiding blijkt dat de auteur heeft ondervonden hoe gecompliceerd de verhouding tussen biografie en politieke geschiedenis is. Vanzelfsprekend benadrukt hij het belang van de glanzende vooroorlogse carrière van De Geer. Als premier en jarenlang minister was De Geer de centrale CHU-politicus. In een levensbeschrijving moet volgens Van Osch duidelijk worden hoe De Geer zijn politieke functies kreeg en hoe hij ze vervulde. Waarom zat op de plaats van de hardwerkende bestuurder De Geer die zich vastbeet in beleidsdetails niet een kleurrijke politicus die massa's in beweging kon zetten? 'Een boek over De Geer gaat daarom in belangrijke mate over de bestuurscultuur tijdens het interbellum', zo merkt Van Osch dan ook op.

Daarnaast is er de biografie Van Osch, die vooral geïnteresseerd is in de innerlijke drijfveren van De Geer en bovendien is er de arts Van Osch. De Geer was een man met een intrigerend karakter. De auteur legt veel nadruk op diens gebrekkige zelfvertrouwen. Keer op keer was hij slechts met grote moeite over te halen voor een nieuwe functie. Van Osch zoekt de verklaring in 'angst'. Tegelijkertijd laat hij zien dat De Geer karaktertrekken had die daar op het eerste gezicht mee in strijd lijken. De Geer was een tacticus met een gedegen inzicht in politieke verhoudingen. Zo kon hij toch op de belangrijke posten terechtkomen. Hij is er 'sluw' om genoemd, een karaktertrek die werd versterkt door zijn eigengereidheid. De mensenschuwe De Geer werkte graag alleen, nam liever zelf dossiers ter hand dan die aan zijn ambtenaren te geven en liet zich vaak niets gelegen liggen aan overleg. De Geers 'sluwheid' was daarmee een combinatie van tactisch inzicht en overmatige controledrang van een eenling.

Gezien de onzekerheid die het aannemen van een nieuwe functie met zich meebrengt, zullen bovengenoemde karaktertrekken de angst waar Van Osch zoveel aandacht voor heeft, hebben aangewakkerd. Toch lijkt er meer aan de hand. De Geers combinatie van terughoudendheid en 'sluwheid' kan tot zulke grote hoogte zijn opgestuwd door zijn CHU-achtergrond en de toenmalige politieke cultuur. De gefortuneerde jonkheer De Geer, geboren in 1870, paste uitstekend bij de notabelencultuur die al in de negentiende eeuw domineerde. Idealiter besprak een elite het gewenste beleid. De meest capabel geachte personen mochten dat in de praktijk brengen. Voor een politieke functie werd men dus gevraagd en de vervulling was een vorm van plichtsbesef. Deze opvatting was bij de liberalen te zien, maar ook het CHU-gedachtegoed was ervan doortrokken. De CHU-politicus vervulde alleen als hij werd uitverkoren zijn door God opgedragen bestuursplicht. 'Geen aardse macht begeeren wij', zo luidde, zelfs in verkiezingstijd, het adagium. Bij iemand als de diepgelovige De Geer kon de bestaande mensenschuwheid en controledrang zich in die context eenvoudig ontwikkelen tot angst voor het aanvaarden van functies.

De verklaring van De Geers gedrag uit angst alleen is daarom wat beperkt. Een verklaring voor zijn gedrag was overtuigender geweest als dit gedrag was beschreven in de context van de manier waarop de politiek destijds functioneerde. De inleidende opmerking over het belang van bestuurscultuur in het Interbellum lijkt daartoe een aanzet, maar daar blijft het bij. Met een hoofdstukje 'De Geer en de CHU' laat die partij de auteur niet koud, maar hier ligt de nadruk op een partijgeschiedenis en de conclusie dat De Geer

daarin ‘niet vernieuwend’ was.

Hoewel nader gebruik van de context deze biografie ten goede was gekomen, schetst Van Osch toch een evenwichtig beeld van zijn hoofdpersoon. De dramatische terugkeer krijgt uiteraard veel aandacht. De auteur doet geen poging De Geer te rehabiliteren. Wel maakt hij duidelijk dat De Geer geen uitzondering was met zijn onjuiste beoordeling van het nationaal-socialisme. Hij was een man met een diep rechtsgevoel (ook al zo kenmerkend voor de genoemde notabelencultuur), die zich niet kon voorstellen dat zulk rechtsgevoel bij wereldleiders kon ontbreken. Het oriëntatiepunt van De Geer bleef de Eerste Wereldoorlog. Toen had de regering het recht ook aangewend om de neutraliteit te beschermen. De Nederlandse regering meende met dit rechtsgevoel zelfs de geroepene te zijn die vrede zou brengen. Velen bleven geloven in die rol van het recht en vrede door overleg.

De nieuwe oorlog opende hun de ogen. Bij De Geer gebeurde dat niet. Tijdens de verhoren van de enquêtecommissie hield hij vast aan zijn juridische dialectiek om zijn terugkeer goed te praten. Tekenender nog is dat hij letterlijk verwees naar de vredes pogingen van de Nederlandse regering tijdens de Eerste Wereldoorlog. Diplomatieke stappen van een neutraal land zouden in een oorlog namelijk ‘altijd’ van belang zijn. Het zou zijn pleidooi voor overleg met Hitler rechtvaardigen. ‘Wereldvreemd’ was lang de reactie op deze houding. Van Osch gebruikt dat etiket terecht niet. De extreme vasthoudendheid aan eigen opvattingen past bij de controledrang van deze mensenschuwe man, maar ook hier geldt dat de context nodig is om aan te geven welke uitwerking zijn karaktertrekken kregen en waarin hij afweek.

Van Osch beschrijft mooi hoe De Geer met deze opvattingen uiteindelijk geïsoleerd en gedesillusioneerd raakte. Ook het historiografische handwerk beheerst de auteur daarbij. Na een strafrechtelijke veroordeling van De Geer was het leed nog niet geleden. Het paragraafje ‘Wilhelmina’s wrok’ maakt op basis van uitstekend archiefonderzoek duidelijk hoe een kleine hofkliek doordrukte dat De Geer nog in 1950 zijn ridderordes moest inleveren. Bovendien slaagt Van Osch erin zijn onderzoek in een goedlopend verhaal te vatten. Het maakt van zijn studie een mooie leesbare biografie en een waardevolle aanvulling op de Nederlandse politieke geschiedschrijving.

Johan den Hertog, Universiteit Leiden

Poeze, H.A., *Verguisd en vergeten. Tan Malaka, de linkse beweging en de Indonesische revolutie, 1945-1949, deel I-III* (Verhandelingen van het Koninklijk Instituut voor Taal,- Land en Volkenkunde 250; Leiden: KITLV uitgeverij, 2007, xvii + 2194 blz., €99,-, ISBN 978 90 6718 258 4).

Wie deze tweeduizend bladzijden tot zich heeft genomen, weet veel/bijna alles van de Indonesische revolutie, maar dan vanuit een voor de gemiddelde *BMGN*-lezer ongebruikelijk perspectief. Dat is noch het Nederlandse, noch het Indonesische standpunt van de machthebbers in het centrum, maar dat van